

تلخ و شیرین؛ چون شهادت

تلخ و شیرین

این هفته را شاید بتوان هفته شهادت نامید؛ به دلیل این چهار مناسبت: نخست هفتم تیرماه سالروز شهادت شهید مظلوم آیت‌الله دکتر بهشتی و ۷۲ تن از یاران امام خمینی^۱ در دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی، دیگری هشتم تیرماه که روز مبارزه با سلاح‌های شیمیایی و میکروبی است، سوم شهادت آیت‌الله صدوقی، چهارمین شهید محراب در روز یازدهم تیرماه و چهارم سرنگونی هواپیمای مسافری جمهوری اسلامی ایران توسط ناوگان آمریکا در روز ۱۲ تیرماه ۱۳۶۷.

هم‌اکنون ۲۰ سال از پایان حماسه دفاع مقدس می‌گذرد. سینما و تلویزیون در طول این سال‌ها تلاش بسیاری کرده برای بازتاب وقایع و معرفی انسان‌های تاریخ‌ساز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران. جوانان از جان گذشته‌ای که رفتند و با ایمان جنگیدند تا از این خون نعمت‌الهی، شهادت، ایثارگری و آزادگی را توشه بردارند و دیگرانی که بی‌یادگار بازگشتند تا شاهدان شهیدان جبهه حق علیه باطل باشند. شهید بر آن راز پنهان عالم که جز به بهای خون فاش نمی‌شود. اما چه زیباست وقتی شاهد باشی، راوی باشی و آنچه را به چشم سر و دل دیده‌ای با قلم و تصویر شهادت بدهی و سرانجام پادشاه این روایت صادقانه شهادت در پیشگاه حضرت حق باشد. چه زیباست سیدمرتضی آوینی بودن. امروزه دیگر مستندهای روایت فتح شهید آوینی مهم‌ترین آرشو تصویری دفاع مقدس به شمار می‌رود. اما این به تنهایی مساله نیست. نوع نگاه است که اهمیت دارد. گاهی که صحنه نبرد را رحمت می‌داند نه نقت. مرگ را شهادت می‌داند نه جان‌باختگی و بالاخره فتح را در دل‌های شیدای مومنین دنبال می‌کند نه تجهیزات نظامی و خمپاره و اسلحه و نارنجک. اینها مبادا وسیله‌اند. دیگری هادی به مقصد است. آدم‌های این جنگ چه بسا با چشم بسته بهتر می‌توانند هواپیمای مهاجر را برای بمباران مواضع دشمن هدایت کنند و این چنین است که نامی دیگر در کنار سیدمرتضی آوینی این بار با سینمای داستانی جنگ جلوه‌گر می‌شود: ابراهیم حاتم‌کیا؛ دوستی که آوینی در نامه‌ای خطاب به او از شباهت‌های نگاهشان به جنگ چنین می‌گوید: «کربلای پنج کربلای چهار تن از دوستان من و تو بود. حسن هادی، رضا مرادی، ابوالقاسم بوذری و امیر اسکندر یکه‌تاز که تو او را دیده بودی که چگونه در خون خویش فرو می‌غلند. خون نیز هم‌رنگ آتش است و همان سان فوران می‌کند. یادم هست که حیرت شهادت یکه‌تاز تا آنگاه که راز خون را کشف نکردی در تو فرو ننشست. در همان نخستین قدم، هنوز فرصت فیلمبرداری نیافته، سفیر عشق سر رسیده بود و امیر اسکندر یکه‌تاز را در برابر چشمان حیرت‌زده تو با خود برده بود. با خود می‌گفتی: «او که هنوز فرصت انتخاب نیافته است.» حال آن‌که او پس از «انتخاب» روی به راه نهاده بود. من می‌دانستم... و تو هم دریافتی. آن روزهای آخر، دیگر عصرها به خانه نمی‌رفت. می‌آمد و کنار من، پشت میز موویلا می‌نشست و حرف می‌زد. چیزی در درونش شکسته بود و مثل منتظران، دل به اکنون نمی‌سپرد. فهمیده بود که در عالم رازی هست که عقل به آن راه نمی‌برد. فهمیده بود که میان این راز و آسمان، رابطه‌ای هست. فهمیده بود که آدم‌ها بر دو گونه‌اند: آنان که با «عقلشان» می‌زیند و دیگری که زیستشان با «دل» است؛ چه بسا براند آنان و چه قلیلند اینان؛ چه سهل است آن گونه زیستن و چه دشوار است این گونه بودن. بهشت ارزانی عقل اندیشان. اما در عالم رازی هست که جز به بهای خون فاش نمی‌شود... تو میراث‌دار امیر اسکندر یکه‌تاز هستی و من بر این شهادت می‌دهم.» و در ادامه شهید با این عبارت میراث‌داری امیر اسکندر یکه‌تاز را این‌گونه تفسیر می‌کند: «دوست من! فیلم «از کرخه تا راین» تلخ است؛ به تلخی بمب‌های شیمیایی، به تلخی از دست دادن فاو، به تلخی مظلومیت بسیجی. می‌خواهم بگویم که تلخ است، اما دلایله نیست. این تلخی همچون شهادت شیرین است.»

تلخ و شیرین، همچون شهادت ملاک نابی است برای سنجیدن کیفیت آثار سینمای داستانی جنگ ایران. قبل از حاتم‌کیا و بعد از او، قبل از دیده‌بان، مهاجر، از کرخه تا راین و بعد از اینها. چرا که بحق این ۳ اثر را بیست نقاط عطفی در تاریخ سینمای دفاع مقدس ایران به شمار آورد.

آنچه «دیده‌بان» (۱۳۶۷) را از دیگر آثار پیشین متمایز می‌کند، نگاه متفاوت فیلمساز به شخصیت‌ها و موقعیت‌های داستانی جنگ است. نگاهی عمیق برخاسته از شناختی واقعی از روح حاکم بر وقایع و آدم‌های جنگ. همان‌گویی که شهید سیدمرتضی آوینی در مجموعه روایت فتح به جنگ داشت و در نوشته‌های مطبوعاتی

خود در سال‌های بعد هم به کرات از آن سخن گفت. از این زاویه دیگر جنگ بستری برای کشت و کشتار و خون‌ریزی نیست. عذاب آسمانی و مظهر بی‌عدالتی دستگاه حاکمیت الهی نیست. جنگ، گود پهلووانی است. هنر می‌خواهد که از این گود به آسمان پرواز کنی و بیرون نیایی. کسی دیگری را نمی‌کشد و هیچ‌کس بی‌حساب زنده نمی‌ماند. باور به «ما رعبت از رعبت» می‌طلبد و ایمان به «ما رایت الا جمیلا». پهلووانان این میدان ایمان‌آزمایی، امثال سعید در فیلم «از کرخه تا راین» هستند که می‌دانند کیفیت‌تر از واژه «جنگ» گاهی «صلح» است. چشم‌هایشان را که از دست می‌دهند نمی‌گویند اثرات سوء جنگ است، می‌گویند: گرفته به بال ملائک. این همان تلخی قرین با شیرینی است؛ همان معیاری که سیدمرتضی به دستمان داد.

سخن گفتن از حاتم‌کیا اما با سرانجامی تلخ بدون شیرینی همراه است. گویی «آژانس شیشه‌ای» (۱۳۷۶) حسن ختام میراث‌داری امیر اسکندر یکه‌تاز برای حاتم‌کیا بود. وقتی گوی عباس در هواپیما سوخت و تنها مرهمش دست خونین حاج کاظم بود تا اندکی بعد با پرواز جانسوزش تلخ‌ترین شهادت فیلم‌های حاتم‌کیا را نشانمان دهد دیگر می‌بایست می‌فهمیدیم که از این پس رشادت‌ها و شهادت‌های فیلم‌های حاتم‌کیا تلخ خواهد بود بی‌شیرینی. «موج مرده» (۱۳۷۹)، «ارتفاع پست» (۱۳۸۰) و «به نام پدر» (۱۳۸۴) فیلم‌های تازه حاتم‌کیا بودند و حاوی نگاه دیگر او به جنگ. نسل جدید به فیلم‌های حاتم‌کیا با گذشت تا تردید، یاس، تلخی و بی‌هدفی خود را به رخ بکشد و در جبهه تازه نبرد پیروز قاطع میدان باشد. دیگر جایی برای قدیمی‌ها نبود. حرفی هم برای گفتن به امروزی‌ها نداشتند. تو گویی احساس پوچی و ندامت حاصل فاصله گرفتن از آن حال و هوای بی‌بدیل گذشته بوده است. حرف‌های «به نام پدر» را می‌توان در این دیالوگ‌های «حبیبه» منعکس دید: «منم بالاخره تو جنگ تو شرکت کردم بابا، ولی هنوز پلاک بهم ندادن»، «مگه نگفتی آتش بس آخر جنگه بابا»، «من نرفته بودم بچنگم، هیچکی نظر منو نپرسید»، «تا کی شما باید جای من امضا کنید بابا»، «هنوزم نمی‌خواین قبول کنید که من جنگ شما رو ادامه دادم بابا؟» و... و حالا پدر جنگ‌رفته هیچ پاسخی برای این سوالات ندارد و ما افسوس می‌خوریم که گویی یا دیگر در زمانه‌مان سعید «از کرخه تا راین» و عباس «آژانس شیشه‌ای» نداریم یا فیلمسازی نیست که آنها را که از فرط اخلاص و تواضع کنج عزلت‌گزیده‌اند پیدا کند و نشانمان دهد و ستایش سپاسگزارانه‌مان را برانگیزد.

توجه «مایکل کورلوتونه» در شاهکار سینمایی فرانسیس فورد کاپولا برای فراموشی دیدگاه پدرش این بود: «زمانه عوض شده است!»؛ اما چرا آدم‌ها عوض می‌شوند؟ یا چرا آنها که عوض نشده‌اند دیده نمی‌شوند؟

آزاد جعفری

شنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- دوران کهن - شبکه ۴ - ۱۱/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۳/۲۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۵/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- سایه تنهایی - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- مدرسه ما - شبکه ۲ - ۱۸/۰۰
- لطفا دور نزنیم - شبکه ۵ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- ترمه - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۲۰/۳۰
- افسران پلیس - شبکه ۲ - ۲۱/۱۵
- سینما ۵ - شبکه ۵ - ۲۱/۴۵
- سایه تنهایی - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

یکشنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۱۳/۲۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ - ۱۵/۰۰
- سایه تنهایی - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- مدرسه ما - شبکه ۲ - ۱۸/۰۰
- روزهای زیبا - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- افسران پلیس - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- داستانی - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۲۰/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۴ - ۲۱/۰۰
- مسافر زمان - شبکه ۲ - ۲۱/۱۵
- بشارت منجی - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- هشدار برای کبری - ۱۱ - شبکه ۵ - ۲۳/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

دوشنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۱۳/۲۰
- مسافر زمان - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۴/۰۰
- داستانی - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۵/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- بشارت منجی - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- مدرسه ما - شبکه ۲ - ۱۸/۰۰
- آخرین مهلت - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- مسافر زمان - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۲۰/۳۰
- تله تئاتر - شبکه ۴ - ۲۱/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۱/۱۵
- سایه تنهایی - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- پشت برج سفید - شبکه ۵ - ۲۳/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

سه شنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۱۳/۲۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۵/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- سایه تنهایی - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰

- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- مدرسه ما - شبکه ۲ - ۱۸/۰۰
- پلیس دریایی - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- الیور توئیست - شبکه ۴ - ۱۹/۱۵
- افسانه جومونگ - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۲۰/۳۰
- شب مهتاب - شبکه ۲ - ۲۱/۳۰
- پرستاران - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- لطفا دور نزنیم - شبکه ۵ - ۲۳/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

چهارشنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۱۳/۲۰
- افسانه جومونگ - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۵/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- پرستاران - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- مدرسه ما - شبکه ۲ - ۱۸/۰۰
- آخرین مهلت - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- شب مهتاب - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ - ۲۰/۳۰
- ژان مولن - شبکه ۲ - ۲۱/۱۵
- سینما ۵ - شبکه ۵ - ۲۲/۰۰
- سایه تنهایی - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

پنجشنبه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- همه بچه‌های من - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۳/۲۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۳/۳۰
- پس از سال‌ها - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۵/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ (تکرار) - ۱۶/۰۰
- سایه تنهایی - شبکه ۱ (تکرار) - ۱۵/۱۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- هشدار برای کبری - ۱۱ - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- ژان مولن - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- داستانی - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- تله تئاتر - شبکه ۴ - ۲۱/۰۰
- مسافر زمان - شبکه ۲ - ۲۱/۱۵
- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- پلیس دریایی - شبکه ۵ - ۲۳/۰۰
- رستگاران - شبکه ۳ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۲۳/۳۰
- سینما ۵ - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰
- عطوفت آبی - شبکه ۱ - ۵/۰۰

جمعه

- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۰/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۰/۳۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۳ - ۱۱/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۱۳/۳۰
- داستانی - شبکه ۳ - ۱۵/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۱ - ۱۶/۰۰
- سینما گلخانه - شبکه ۳ - ۱۷/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۲ - ۱۷/۳۰
- پشت برج سفید - شبکه ۵ - ۱۹/۰۰
- مسافر زمان - شبکه ۲ (تکرار) - ۱۹/۰۰
- افسانه جومونگ - شبکه ۳ - ۲۱/۰۰
- سینما ۴ - شبکه ۴ - ۲۰/۳۰
- ترمه - شبکه ۲ - ۲۱/۰۰
- در چشم باد - شبکه ۱ - ۲۲/۱۰
- روزهای زیبا - شبکه ۵ - ۲۳/۰۰
- فیلم سینمایی - شبکه ۵ - ۰۰/۴۰
- طلسم‌شدگان - شبکه ۱ - ۱/۰۰